

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 15/2 2026 s. 638-657, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE İLETİŞİM FİİLLERİ:
OLUMSUZ DUYGU BİLDİREN FİİLLER**

Hanife YAMAN*

Geliş Tarihi: 24 Eylül 2025

Kabul Tarihi: 06 Ocak 2026

Öz

Bir dilin söz varlığını oluşturan temel unsurlardan biri olan fiiller, dilde morfolojik, sentaktik ve semantik açıdan sınıflandırılmıştır. İletişim fiilleri ise mental fiil kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, Anadolu ağzlarının söz varlığını yansıtan eserlerden biri olan Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009) temelinde iletişim fiilleri incelenmiştir. Açıklama fiilleri veya iletişim fiilleri olarak adlandırılan bu fiillerin tespiti ve tasnifinde Yıldız (2016) ve Ārnazarov'un (1982) çalışmalarından hareketle bir sınıflandırma yapılmıştır. Çalışmada, iletişim fiillerinden, anlam özelliklerine göre olumsuz duygu bildiren fiiller örneklem olarak belirlenmiş, bu fiiller yedi tematik başlıkta tasnif edilmiş ve incelenmiştir. Sonuç olarak Derleme Sözlüğü'nde tespit edilen olumsuz iletişim fiillerinin, bireyler arasında iletişimi sağlayan, düzenleyen, devam ettiren, insanların olumlu-olumsuz duygu ve düşüncelerini aktaran dilsel birimler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, iletişim fiilleri, söz varlığı, Derleme Sözlüğü, olumsuz duygu bildiren fiiller.

**COMMUNICATION VERBS IN THE DERLEME SÖZLÜĞÜ:
VERBS EXPRESSING NEGATIVE EMOTIONS**

Abstract

Verbs, one of the fundamental elements constituting the lexical inventory of a language, are classified morphologically, syntactically, and semantically within the language. Communicative verbs, on the other hand, are classified as mental verbs. In this study, communication verbs were examined based on the Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009), one of the works reflecting the lexical inventory of Anatolian dialects. A classification was made based on the works of Yıldız (2016) and Ārnazarov (1982) for the identification and classification of these verbs, referred to as explanatory verbs or communication verbs. In this study, verbs expressing negative emotions were selected as a sample from among communicative verbs based on their semantic features; these verbs were classified under seven thematic headings and analysed. As a result, it was determined that the negative communication verbs identified in the Derleme Sözlüğü are linguistic units that facilitate, regulate, and maintain communication between individuals and convey people's positive and negative feelings and thoughts.

Keywords: Turkish, communication verbs, vocabulary, Derleme Sözlüğü, verbs expressing negative emotions.

* Doç. Dr.; Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hanife.cicekli@gop.edu.tr, ROR ID: 01rpe9k96.

Giriş

Dilde temel sözlük birimlerinden biri olan fiiller, biçim, anlam ve söz dizimle karmaşık ilişkiler kurmaktadır. Bu özellikleriyle fiiller, dil araştırmalarında farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Bu tasnifler kavram alanlarına göre, biçimsel ve tematik açıdan oluşturulmuştur. Biber vd.'nde, fiiller tasnif edilirken fiillerin çok anlamlılık özelliğine vurgu yapılmakta ve fiiller anlam özelliklerine göre, “Hareket fiilleri, iletişim fiilleri, mental fiiller, nedensel fiiller, oluş fiilleri, varoluş ya da ilişki fiilleri, görünüş fiilleri.” (1999, s. 361) olmak üzere yedi kategoriye ayrılmaktadır. Fiil sınıflandırmalarında dikkat çeken isimlerden biri olan Levin’de (1993, s. 111-276) fiiller, elli yedi temel başlık ve bu başlıklara ait alt başlıklar altında sunulmuştur. Levin’in (1993) tasnifinde fiillerin semantik özelliklerinin kapsamlı ve detaylı bir şekilde belirlendiği ve ayrıştırıldığı görülmektedir. Ārnazarov’da fiiller, “Hareket fiilleri, iş fiilleri, görüş fiilleri, nutuk fiilleri, duyuş ve düşünme fiilleri, durum veya değişme fiilleri, sesleniş fiilleri” (2004, s. 194-195) şeklinde yedi başlık altında tasnif edilmiştir. Türkçede ise fiiller, genellikle biçim bilimsel açıdan incelenmiş ve “Son dönemde biçim bilimsel esasa dayalı yapılan geleneksel inceleme ve sınıflamalar terk edilmiş, yerini çoğunlukla tematik ya da kavram alanlarının esas alındığı tasnif ve incelemelere bırakmıştır.” (Doğan, 2022, s. 2242) şeklinde farklı bir yaklaşım geliştirilmiştir. Türkçe alan yazınında yapılan fiil tasniflerinde, anlam bilimsel / tematik bakış açısıyla yakın zamanda çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu tematik fiil tasniflerinde, özellikle mental fiil kavramı etrafında oluşan bir literatür (Şahin, 2012a; Yıldız, 2016; Hirik, 2018; Özeren & Alan, 2018; Seçkin, 2019; Çelik, 2021; Bilgin Aksoy, 2021) dikkat çekmektedir.

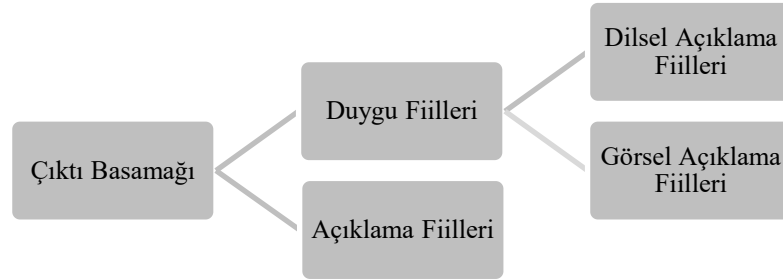
Dil ile insan zihni arasındaki ilişkiyi ve süreci ifade eden fiiller, mental fiil terimiyle karşılanmaktadır. Mental fiillerle ilgili olarak Hirik, “Fiilin niteliği ve gerçek hayattaki karşılığı ölçütünü merkeze alarak yapılan sınıflandırmalarda mental fiil kavramı ortaya çıktığını, bu bağlamda mental fiillerin insan zihninde gerçekleşen olayları anlatmada kullanıldığını” (2018, s. 22) ifade eder. Zihinsel durum ve faaliyetleri karşılayan mental fiiller, alan yazınında “Algı, biliş ve duyu.” (Croft, 1993, s. 55); “Görme, duyu ve düşünme.” (Halliday, 2014) gibi kategorilere ayrılmıştır. Türkçede mental fiil ve türleri üzerine yapılan çalışmaların sayısının son yıllarda arttığı gözlemlenmektedir. Mental fiillerin tespiti ile incelemeleri üzerine hazırlanan bu çalışmalar, genellikle Türk dilinin tarihî dönemleri ile bu dönemlerde yazılan metinler odağında yapılmıştır. Mental fiiller, Yaylagül’de “Duyu, duyu, anı ve uslamlama, açıklama fiilleri.” (2005); mental sürecin işleyiş süreci açısından Hirik’te “Girdi, işlem ve çıktı basamağı fiiller.” (2018); Şahin’de (2012b) “İdrak, duyu ve algılama.”; Yıldız’da (2016) “Biliş, psikolojik durum ve algı.”; Bilgin Aksoy’da (2021) “Algı, biliş ve duyu.”; Seçkin’de (2019) “Algı, duyu, idrak ve irade.” başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Alan yazınında iletişim fiilleri, genellikle mental fiil altında ele alınır ve farklı adlandırmalar ve türler içerisinde incelenir. Levin’de iletişim fiilleri, otuz yedinci başlıkta geçer ve “Mesaj aktarma fiilleri, anlatma, konuşma tarzı fiilleri, iletişim aracı fiilleri, konuşma fiilleri, gevezelik fiilleri, söyleme fiilleri, şikâyet fiilleri, tavsiye fiilleri.” (1993, s. 202-211) olmak üzere dokuz alt başlık altında sıralanır. İletişim fiillerine anlam bilimsel sınıflandırmalarda da ayrı bir kategori olarak yer verilir. İletişim fiilleri Biber vd.’nde, “İletişim faaliyetlerini (konuşma ve yazma) içeren hareket fiillerinin özel bir alt kategorisi olarak düşünülebilir. Yaygın iletişim fiilleri arasında sormak, duyurmak, tartışmaya çağırmak, açıklamak, söylemek, bağırarak, konuşmak, belirtmek, önermek, konuşmak, anlatmak, yazmak.” (1999, s. 363) olarak tanımlanır ve fiiller örneklendirilir. Viberg’te sözlü iletişim fiilleri, “Çekirdek iletişim fiili, tanımlayıcı iletişim fiilleri,

söz eylem fiilleri” (2017) olmak üzere üç temel grupta incelenir. Çekirdek fiillerden biri olan say (söylemek) fiilinin kullanım sıklığı ve anlamsal genel geçerliliği açısından öne çıktığı belirtilir (Viberg, 2017, s. 196). Viberg, tanımlayıcı iletişim fiillerini de tasnif etmiştir. Buna göre, tanımlayıcı iletişim fiilleri, “Konuşma etkinliği ile araç ve üslubu bildiren fiiller” (Viberg, 2017, s. 196) olarak üç başlık altında sınıflandırılır.

Türkçede iletişim fiilleri, genellikle mental fiiller içerisinde değerlendirilir ve incelenir. Yıldız’da iletişim fiilleri, “Sözlü temas, ses çıkarma, tartışma, övgü fiilleri, açıklama-itiraf fiilleri, öğüt fiilleri, istek fiilleri, kandırma fiilleri, şarkı söyleme fiilleri, emir fiilleri, ant fiilleri, kınama fiilleri, hakaret fiilleri, kutlama fiilleri, kabul fiilleri, alay fiilleri, iltifat fiilleri.” (2016) şeklinde ayrılır ve alt gruplar altında incelenir. Konuşma eylemine dayalı de-, söyle-, sor-, cevap ver-, bilgi ver-, haber ver- gibi fiiller iletişim fiili olarak değerlendirilir (Erdem, 2007, s. 94). Bu eylemlerin Türkmen Türkçesi’nde sözleşik işlikleri (söyleyiş fiilleri) olarak adlandırıldığı (Ärnazarov, 1982) belirtilir. Ärnazarov’da (1982, s. 7), iletişim fiilleri genel anlamlı söyleyiş fiilleri ve farklı anlamlı söyleyiş fiilleri olarak ikiye ayrılır. Bu gruplardan farklı anlamlı söyleyiş fiilleri kendi içerisinde de söyleme sürecinin içeriğini anlatan fiiller ve söyleme sürecinin tarzını anlatan fiiller şeklinde sınıflandırılır. Söyleme sürecini anlatan fiiller, duyu katkısı olmayan fiiller, olumlu duyu katkısı olan fiiller ve olumsuz duyu katkısı olan fiiller şeklinde alt türlere ayrılır (Ärnazarov, 1982, s. 79, 125; Erdem, 2007, s. 95-97). Yaylagül’de (2005) mental fiillerden biri olarak verilen ve dört başlık altında ele alınan açıklama fiilleri çıktı fiilleri olarak görülür. Bu fiiller “Mental etkinlik sürecinin son halkasını oluşturur; süreç açıklama fiilleriyle sonuçlanır.” meydana gelen söz ya da davranışları gösteren fiiller, yani çıktı eylemler.” (Yaylagül, 2005, s. 43) şeklinde açıklanır. Hirik’te (2018, s. 62) mental süreç sonucunda insan zihnine giren bilgilerin duyu ve açıklamalar olarak ortaya çıktığı belirtilir ve bu mental süreç şu şekilde gösterilebilir:

Şema 1: Çıktı Basamağı ve ifade fiilleri

Hirik’te (2018) mental fiil sınıflandırmasında çıktı basamağının ifade fiillerinden oluştuğu, kendi içerisinde *duyu fiilleri* ve *açıklama fiilleri* olarak ayrıldığı belirtilir. Açıklama fiilleri, “İletişim ya da mental süreç sonrası ortaya çıkan dönütlerin hem irade hem de iradesiz olarak yansıtıldığı iki alt türe sahip mental fiil türü” (Hirik 2018, s. 59-63) olarak tanımlanır ve kendi içerisinde *dilsel açıklama fiilleri* ve *görsel açıklama fiilleri* şeklinde iki alt başlığa ayrılır.

İletişim fiilleriyle ilgili Türkçe alan yazınında genellikle *açıklama fiili* terimi kullanılmakta ve yapılan sınıflandırmalar farklılık gösterse de *iletişim / açıklama fiillerinin* mental süreç sonrasında çıkan dönütler olduğu konusunda bir uzlaşım görülmektedir.

Türkçede mental fiillerden bağımsız olarak iletişim fiillerinin incelendiği müstakil çalışmalar da vardır. Sandalyeci’de (2021), *Muhakemetü’l-Lugateyn*’deki mental fiillerin “duyu durumu fiilleri” ve “iletişim fiillerinin çıktı basamağında yer aldığı belirtilmiş ve iletişim fiilleri *konuşma fiilleri* ve *açıklama fiilleri* olarak iki alt grupta ele alınmıştır (s. 280). Doğru’da (2021)

Risâletü'n-Nushiyye'de iletişim fiilleri tespit edilmiş ve kendi içerisinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada, Levin'deki (1993) iletişim fiilleri tasnifi esas alınmış ve eserde geçen iletişim fiilleri, “Mesaj aktarma fiilleri, anlatma fiilleri, konuşma tarzı fiilleri, iletişim aracı fiilleri, konuşma fiilleri, gevezelik fiilleri, söyleme fiilleri, sızlanma fiilleri ve tavsiye fiilleri” (Doğru, 2021, s. 138) şeklinde incelenmiştir. Ayrıca bu tasnife ek olarak *memnuniyet fiilleri* kategorisi de eklenmiş ve iletişim fiilleri eser bağlamında tematik olarak incelenmiştir. Mangır'da (2022), *Atebetü'l Hakayık*'taki iletişim fiilleri belirlenmiş ve iletişim fiilleri Ārnazarov'un tasnifinden hareketle sınıflandırılmıştır (s. 331-358). Yıldız'da (2024), *Behcetü'l-Hadâik* adlı eserde geçen iletişim fiilleri, Beth Levin'in (1993) tasnifinden hareketle tespit edilip değerlendirilmiştir. Mangır'da (2023) ise Türkiye Türkçesindeki iletişim fiilleri biçim bilimsel, anlam bilimsel, söz dizimsel ve edim bilimsel olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Karahancı'da (2022) *Sevgili Arsız Ölüm* romanının dil ve üslubunda iletişim fiilleri belirlenmiş ve sınıflandırılmıştır. Romanda tespit edilen iletişim fiilleri, Ārnazarov (1982), Levin (1993) ve Yıldız (2016) sınıflandırmaları dikkate alınmakla birlikte Yıldız'ın tasnifi temelinde yeni bir anlamsal gruplandırma yapılmıştır (Karahancı 2022, s. 574). Soydan ve Saz'da (2019) *Lisânü't- Tayr*'da iletişim fiilleri, Ārnazarov'un yaptığı tasnif temelinde incelenmiştir. Bu bağlamda iletişim fiilleri “Duygu katkısı olmayan sözlü iletişim fiilleri, duygu katkısı olan sözlü iletişim fiilleri (olumsuz duygu katkısı olan fiiller ve olumlu duygu katkısı olan fiiller), duygu katkısı olan sözsüz iletişim fiilleri.” olmak üzere üç temel grup altında ele alınmıştır (Soydan & Saz, 2019, s. 855). Erdem'de (2007) Oğuz grubu Türk lehçelerinde yer alan iletişim fiilleri, Ārnazarov'un tasnifi esas alınarak “Duygu katkısı olmayan söyleyiş fiilleri, olumlu duygu katkısı olan söyleyiş fiilleri ve olumsuz duygu katkısı olan söyleyiş fiilleri” olmak üzere üç başlık altında kavram alanlarıyla birlikte Türk lehçelerindeki durumunu bildiren bir tablo ile sunulmuştur (s. 97). Doğan ve Erdin'de (2022) *Kutadgu Bilig*'deki iletişim fiilleri, anlam alanlarına göre belirlenmiş ve fiiller örneklendirmeler üzerinden verilerek bağlam dikkate alınmıştır. Eserde belirlenen fiiller tasnif edilirken, Yıldız (2016), Soydan ve Saz (2019) ve Karahancı (2022) tasnifleri dikkate alınmış ve fiiller *sözlü*, *sözsüz* ve *yazılı iletişim* olmak üzere üç ana başlık içerisinde incelenmiştir (Doğan ve Erdin 2022, s. 96). Doğan'da (2022) fiillerle ilgili yapılan anlam bilimsel sınıflandırmalarda, dillere has geliştirilen ölçütler doğrultusunda tasniflerin ve hibrit yaklaşımların geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Buna göre araştırmada, Türkiye Türkçesinde iletişim fiilleri hibrit yaklaşımla sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımla fiillerin incelenebilmesi için “Türkçeye özgü üye ve rol yapısı, üye yapı yapıları, olay yapı zinciri, söz dizimsel yapı ve sözlüksel yapı beş farklı dilsel esas ve ölçüt geliştirilmiş” (Doğan, 2022, s. 2441) ve bu ölçütler esas alınarak yedi ana sınıf ile kendi içerisinde alt sınıflara ayrılmıştır. Bunun yanında, bu yaklaşım neticesinde Türkiye Türkçesinde iletişim fiillerinin anlam odağında otuz bir fiil sınıfı olduğu belirlenmiştir (Doğan, 2022, s. 2460).

Bu çalışmada, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'nde (2009) olumsuz iletişim bildiren fiiller belirlenmiştir. Konuyla ilgili veriler, ilgili çalışmanın taranması sonucu elde edilmiştir. Tespit edilen iletişim fiillerinin tasnifinde bağlamın ortaya çıkartılmasına yardımcı olacak örnekler sınırlı olduğu için fiillerin sözlükteki anlam girişleri dikkate alınmıştır. Fiillerin diyalektolojik farklılıklarını belirlenmesini sağlayacak verilerin ortaya konulabilmesi için fiillerin kullanıldıkları şehirlere de yer verilmiştir. Elde edilen verilerin tasnifinde, Ārnazarov (1982) ve Yıldız (2016) temel alınmış, bu doğrultuda veriler yeni gruplandırmalarla incelenmiştir. Ārnazarov'a (1982) göre olumsuz duygu katkısı olan iletişim fiilleri, *kötü söz / beddua, yalan,*

azarla-, şikâyet, aldatma, öfke, kavga, tartışma, övünme, gıybet, töhmet başlıkları altında sıralanmıştır. Yıldız'da (2016) ise iletişim fiilleri tematik olarak şikâyet, tartışma, övünme / kendini beğenme, kandırma, kınama, hakaret ve beddua başlıkları altında verilmiştir. Buna göre *Derleme Sözlüğü*'nde olumsuz duygu bildiren fiiller, bu sınıflandırmalardan hareketle hakaret fiilleri, kandırma fiilleri, kınama fiilleri, şikâyet fiilleri, tartışma fiilleri, övünme / kendini beğenme fiilleri ile gıybet fiilleri olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmaya kaynaklık eden *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu incelemede, olumsuz duygu bildiren fiiller kavram alanlarına göre gruplandırılmış ve üst terim olarak belirlenen fiillerin ölçünlü dildeki anlamları sıralanmıştır. Fiillerin derlem içindeki kullanımı, özellikleri ve anlam ilişkileri hakkında da bilgiler verilmiştir.

1. Derleme Sözlüğü'nde Olumsuz Duygu Bildiren İletişim Fiillerinin İncelenmesi

Çalışmada, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'nde (2009) tespit edilen olumsuz iletişim fiillerinin özellikleri, konulara göre dağılımı ve kullanımı belirlenmiştir. Anlam özelliklerine göre olumsuz duygu bildiren fiiller hakaret fiilleri (sövmek / küfretmek, beddua etmek, lanet okumak), kandırma fiilleri (yalan konuşmak / söylemek, kandırmak, aldatmak, yanıltmak), kınama fiilleri (kınamak, çıkışmak, azarlamak, iğnelemek, eleştirmek), şikâyet fiilleri (şikâyet etmek, sızlanmak, yakınmak), tartışma fiilleri (atışmak, dalaşmak, didişmek, tartışmak / münakaşa etmek), övünme / kendini beğenme fiilleri (övünmek, iftihar etmek, böbürlenmek), gıybet fiilleri (gıybet yapmak, dedikodu yapmak) olmak üzere yedi temel başlık ve aynı kavram alanı içerisinde belirlenen fiillere göre alt başlıklar oluşturulmuştur.

1.1. Hakaret Fiilleri (Sövmek / Küfretmek, Beddua Etmek, Lanet Okumak)

Türkçe Sözlük'te hakaret sözcüğü (<Ar. hağâret) “1. Onur kırma, onura dokunma; tahkir., 2. Küçültücü söz veya davranış; tahkir.” (Akalın, 2019, s. 1027) olarak tanımlanır. İletişim fiillerinden hakaret / kötü söz fiilleri, alan yazınında semantik özellikleri açısından farklı şekillerle adlandırılır. Doğan'da (2022, s. 2456, 2457) iletişim fiilleriyle ilgili hibrit sınıflandırmada anlamsal üye ve rol yapısında “SÖYLEYEN + ALICI + EYLEM (kim + kime + fiil) olarak ayrılmakta ve anlam alanlarına göre sövme fiilleri (I): sövmek, küfretmek, hakaret etmek” şeklinde bir tasnif yapılmaktadır. Yıldız'da (2016) hakaret fiilleri, biliş ana sınıfında ve iletişim fiillerinin alt başlığı içerisinde yer almakta ve hakaret etmek, küfretmek, kötü söz söylemek anahtar sözcükleri belirlenmektedir. Ärnazarov'da (1982) ise olumsuz duygu katkısı olan fiillerde kötü söz / beddua kavramları birlikte ele alınır. Hirik'te (2018, s. 209) küfretmek “dilsel açıklama ve duygu”, lanetlemek ise “dilsel açıklama” olarak etiketlenmektedir. Temel alınan tasniflerden hareketle *Derleme Sözlüğü*'nde hakaret bildiren fiiller, sövmek / küfretmek, beddua etmek, lanet okumak başlıklarıyla ayrılmış ve bu başlıklar altında değerlendirilmiştir.

1.1.1. Sövmek / Küfretmek

Derleme Sözlüğü'nde sövmek / küfretmek hakaret fiilinin, “kötü / kırıcı / aşağılayıcı / çirkin söz söylemek, bağırarak, paylamak, ağzına geleni söylemek” kavramlarıyla açıklandığı ve bu fiillerin gerçekleşme şekli üzerinden bir adlandırma yoluna gidildiği tespit edilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nde sövmek / küfretmek hakaret fiilleri olarak **afatlamak** “Öfkeyle ağzına geleni söylemek, küfretmek, bağırıp çağırmak, paylamak.” (Denizli, Aydın, Trabzon, Kars, Ankara, Nevşehir) (DS I, s. 71), **aydınmak (I)** “1. Sövmek, kötü kötü söylenmek.” (Burdur, Denizli, Konya) (DS I, s. 412), **birgülemek** “Lanetlemek, sövmek.” (Ankara) (DS I, s. 701), **çemlanmak**

“Sövmek.” (Ardahan) (DS II, s. 1131), **esip savurmak** “Düşüncesizce bağırıp çağırmak, sövmek.” (Elâzığ), (DS III, s. 1782), **gayarlamak~kayarlamak (II) [kayısmak, kayışlamak, kaytamak (II)]** “Küfür etmek, sövmek: Ali Mehmet’i iyice gayarladı.” (Isparta, Burdur, Denizli, Konya, Muğla) (DS III, s. 1943); (DS IV, s. 2698), **gaytarmak (IV)** “Sövmek.” (Bolu, Gümüşhane) (DS III, s. 1952), **pazdamaq [pazlamak (I)]** “Sövmek, verip veriştirmek.” (Kars) (DS V, s. 3419), **sıptırtmak (III)** “1. Onur kırıcı söz söylemek, sövmek.” (Samsun) (DS V, s. 3615), **söğumek [sögmük söğmek, söymek (I)]** “Aşağılayıcı söz söylemek, sövmek.” (İçel) (DS V, s. 3676), **tepsitmek (II)** “Çirkin söz söylemek, sövmek.” (Niğde) (DS V, s. 3889), **tırlanmak** “2. Sövmek.” (Trabzon) (DS V, s. 3926), **balıklamak (III)** “Aptes bozmak (küfür olarak kullanılır): Ağzına balıkladığım.” (Ordu) (DS I, s. 505), **ceplemek** “Küfür etmek.” (Gümüşhane) (DS II, s. 883), **fallamak (I)** “1. Küfür etmek.” (Ankara, Kırıkkale) (DS III, s. 1832) fiilleri belirlenmiştir.

1.1.2. Beddua Etmek

Derleme Sözlüğü’nde *beddua fiilleri*, “beddua ve ilenç” kavramları etrafında şekillenmiştir. *Derleme Sözlüğü*’nde *beddua hakaret fiilleri* olarak **acısına yutmak** “İlenmek, beddua etmek: Acısına yuttuğum bardağı kırmış.” (Burdur) (DS I, s. 53), **ilenmek** “Beddua etmek.” (Afyon, Isparta, Burdur, Aydın, Çanakkale, Bursa, Tokat, Bolu, Samsun, Amasya, Ordu, Giresun, Kars, Sivas, Ankara, Konya, Mersin, Muğla) (DS IV, s. 2521), **kada almak** “Beddua, ilenç almak.” (İstanbul) (DS IV, s. 2589) gibi dil unsurları vardır.

1.1.3. Lanetlemek

Hakaret fiillerinden biri olan *lanetlemek fiili*, *Derleme Sözlüğü*’nde “sövmek” fiiliyle birlikte verilmiştir. *Derleme Sözlüğü*’nde olumsuz duygu bildiren bu iletişim fiili **birgüme** “Lanetlemek, sövmek.” (Ankara) (DS I, s. 701) örneğiyle tanıklanmaktadır.

1.2. Kandırma Fiilleri (Yalan Konuşmak / Söylemek, Kandırmak, Aldatmak, Yanıltmak)

Türkçe Sözlük'te *kandırmak* fiili “1. Kanmasını sağlamak, inandırmak; çalılımlamak, yemek (II), ikna etmek, keklemek., 2. Aldatmak., 3. İçme, yeme isteğini karşılamak.” (Akalin, 2019, s. 1296) şeklinde tanımlanır. Yıldız'da (2022, s. 59) Türkçede *kandırmak* fiilinin kullanımı “Kandır- fiili Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde ‘tatmin etmek, doyurmak ve yeme içme isteğini karşılamak’ anlamları ile kullanılmış olup sözcüğün Türkiye Türkçesinde karşılığı olan ‘aldatmak’ anlamı ile kullanımı, Eski Türkçe döneminden sonra başlamıştır.” şeklinde açıklanır. İletişim fiilleri içerisinde yer alan *kandırma / aldatma fiilleri*, Ärnazarov'da (1982) olumsuz duygu katkısı olan iletişim fiilleri olarak “aldatma” başlığı altındadır. Yaylagül'de, *aldatmak* ve *yanılmak*, mental fiiller içerisinde *anı* ve *uslamlama fiili* olarak verilir ve bu fiiller, “Zihinde doğru bağlantıları kuramamak sonucunda ortaya çıkan algılama ve duygu yanıltmasını anlatır. Tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak anlamlarına gelen bir fiildir” (2005, s. 42) şeklinde açıklanır. Yıldız'da (2016) *kandırma fiilleri* biliş ana sınıfında iletişim fiillerinin alt başlığı içerisinde verilir. Doğan'da *kandırma fiilleri*, anlam alanlarına göre, “Kandırma fiilleri (III): kandırmak, ikna etmek, yanıltmak; anlamsal üye ve rol yapısına göre “SÖYLEYEN + ALICI + EYLEM (kim + kimi +fiil)” (2022, s. 2457) şeklinde ayrılır. Doğan ve Erdin'de *kandırma fiilleri*, sözlü iletişim fiilleri ana başlığı altında *aldatma-yalan söyleme fiilleri* (2022, s. 121) olarak ele alınır. Hirik'te *aldatmak*, anlam girişlerine göre bilişsel; *yalan söylemek* ise dilsel açıklama fiilleri (2018, s. 144) olarak geçer.

1.2.1. Yalan Söylemek / Konuşmak

Derleme Sözlüğü'nde *yalan söylemek / konuşmak* fiili “dalavere / palavra, aldatmak, abartmak” fiilleriyle birlikte verilmektedir. *Yalan söylemek / konuşmak iletişim fiillerinin* açıklanmasında, yakın anlam içinde değerlendirilebilecek fiiller sıralanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde *yalan söylemek / konuşmak kandırma fiilleri* **ayın oyun etmek [ayın oyuncak etmek, aynı oyun etmeğ, aynı oyun itmek]** “2. Dalavere yapmak, aldatmak. (Uşak, Aydın, Konya), 4. Yalan söylemek. (Manisa) (DS I, s. 420), **abartmak (I)** “3. Yalan söylemek, uydurmak. (Aydın, Muğla) (DS I, s. 12), **cıfıtmak** “Yalan söylemek.” (Aydın) (DS II, s. 898), **cort etmek (II) [cort atmak]** “1. Palavra, yalandan vaad etmek.” (Gaziantep) (DS II, s. 1002), **çirtmek (IV)** “Yalan söylemek: Sen bunu çirtirdin.” (Gaziantep, Mardin) (DS II, s. 1239), **dürütmek (I)** “2. Aslı olmayan bir şeyi uydurmak, yalan söylemek.” (Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Manisa, Kütahya, Antalya) (DS II, s. 1637), **forta atmak** “Yalan söylemek, palavra atmak.” (Hozat) (DS III, s. 1876), **gaydırmak** “3. Yalan söylemek.” (Isparta) (DS III, s. 1944), **gubuz atmak [gubuz sıyrmak]** “Yalan söylemek, abartmak.” (Isparta, Denizli, Eskişehir, Bolu, Ordu, Kayseri, Konya, İçel, Antalya) (DS III, s. 2186), **hava vurmak** “Yalan söylemek.” (Ardahan) (DS III, s. 2309), **kubuduk atmak** “Yalan söylemek, övünmek.” (Isparta, Konya.) (DS IV, s. 2989), **kubuz atmak [kubur atmak]** “Yalan söylemek.” (Rize, Antalya) (DS IV, s. 2990), **laf atmak** “Yalan söylemek.” (Gaziantep) (DS IV, s. 3059), **kabak doğramak** “Yalan söylemek, abartmak.” (Kıbrıs) (DS IV, s. 2579), **kantin atmak [kantel atmak, kantin etmek]** “1. Yalan söylemek, aldatmak.” (Isparta, Denizli, Manisa, Eskişehir, Trabzon, Muğla) (DS IV, s. 2629), **otlatmak** “Aldatmak, yalan söylemek.” (Aydın) (DS V, s. 3296) şeklindedir.

1.2.2. Kandırmak (Aldatmak, Kandırmak, Yanıltmak)

Derleme Sözlüğü'nde *aldatmak* fiili, “oyalamak, gafil avlamak, oyalamak, kandırmak, dalavere etmek / yapmak, büyülemek, göz boyamak” gibi aynı kavram alanı içerisindeki fiillerle verilmiştir. Fiillerin bu anlam girişleri *aldatmak* fiilinin bireyin zihnen savunmasız, algılarının kapalı veya zayıf olduğu durumlarda gerçekleştiğine atıf yaptığı söylenebilir. *Derleme Sözlüğü*'nde *aldatmak* *kandırma* fiilleri **abıldatmak** “Aldatmak.” (Yozgat) (DS I, s. 21), **abuqlamaq** “Aldatmak.” (Gümüşhane) (DS I, s. 32), **afartmak [afurtmak]** “2. Aldatmak, kandırmak. (Denizli) (DS I, s. 71), **aldamak** “Aldatmak, kandırmak.” (Düzce, Tokat, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Ankara) (DS I, s. 209), **aletmek [algetmek, algitmek, aligitmek, alitmek]** “1. Hile etmek, aldatmak: Sen bana bu işte alettin.” (Aydın, Tokat) (DS I, s. 211), **apartmak (I)** “4. Aldatmak, kandırmak.” (Isparta, Burdur, Ankara, Denizli) (DS I, s. 285), **apıldatmak, apıldatmaq** “Kandırmak, aldatmak.” (Yozgat) (DS I, s. 287), **avkırtmak** “2. Aldatmak, sezdirmemek, avlamak.” (Denizli, Aydın, Muğla) (DS I, s. 386), **avsıtmak (I), avsunlatmak, avsunnatmak]** “Aldatmak, kandırmak, oyalamak, gafil avlamak.” (Afyon, İzmir, İçel) (DS I, s. 392), **avukturmak [avukdurmak]** “1. Aldatmak, kandırmak, oyalamak.” (İzmir, Sivas, Konya) (DS I, s. 395), **avzıtmak** “Oyalamak, aldatmak.” (Kütahya) (DS I, s. 397), **ayın oyun etmek [ayın oyuncak etmek, aynı oyun etmeğ, aynı oyun itmek]** “2. Dalavere yapmak, aldatmak. (Aydın, Konya) (DS I, s. 420), **aytarmak** “Oyalamak, aldatmak, kandırmak.” (Gümüşhane) (DS I, s. 432), **bağlamak (II) [bağmak]** “1. Büyülemek, aldatmak.” (Amasya, Tokat, Malatya, Yozgat, Niğde, Kıbrıs) (DS I, s. 483), **baymak (II)** “Aldatmak, kandırmak, göz boyamak, manyetize etmek, tesir altında bırakmak.” (Isparta, Denizli, Kütahya, Eskişehir, Çorum, Sinop, Amasya, Tokat, Giresun, Niğde, Konya) (DS I, s. 582), **cııldız etmek** “Aldatmak, göz boyamak.” (Gaziantep) (DS II, s. 892), **civirmek [civirtmek]** “Aldatmak.” (Denizli) (DS II, s. 990), **curruga çıkarmak** “Aldatmak.” (Konya) (DS II, s. 1019), **çenelemek (II)** “Aldatmak, üzüntüsünü dindirmek için çocuğu oyalamak.” (Kayseri, Niğde) (DS II, s. 1136), **çettirmek** “Aldatmak.” (İstanbul) (DS II, s. 1152), **dıngırdatmak (I) [dıngırdaqmag]** “1. Atlatmak, aldatmak.” (Denizli) (DS II, s. 1465), **duman atmak** “1. Birine oyun etmek, aldatmak.” (İzmir) (DS II, s. 1602), **fallamak (I)** “3. Kandırmak, aldatmak.” (Sivas) (DS III, s. 1832), **fırtık vermek** “Aldatmak.” (Ankara) (DS III, s. 1857), **gasmak (II)** “Aldatmak.” (Isparta) (DS III, s. 1932), **gazlamak (I)** “Aldatmak.” (Sivas, Adana) (DS III, s. 1955), **gırpamak (III)** “Aldatmak, kandırmak.” (Ankara) (DS III, s. 2061), **hüşhüşlemek** “Aldatmak, avutmak.” (Denizli) (DS III, s. 2452), **ekelemek (I)** “1. Birini baştan savmak.” (Trabzon, Gümüşhane, Ardahan, Konya, Muğla) 2. Aldatmak.” (Denizli) (DS III, s. 1693), **emendirmek (II)** “Boş yere ümitlendirmek, aldatmak.” (Gümüşhane) (DS III, s. 1733), **tora çekmek** “Aldatmak, pusuya düşürmek.” (Van, Sivas) (DS V, s. 3969), **otlatmak** “Aldatmak, yalan söylemek.” (Aydın) (DS V, s. 3296), **öceşmek** “4. Karşılıklı birbirini aldatmak.” (Kütahya) (DS V, s. 3310), **öğürtmek (III)** “Aldatmak, kandırmak, ayartmak.” (İçel) (DS V, s. 3325), **tanlamak [tamışa etmek, tanmak]** “2. Aldatmak.” (Mardin) (DS V, s. 3823), **tolandırmak** “Aldatmak, dolandırmak.” (İzmir, İstanbul) (DS V, s. 3954), **otlatmak** “Aldatmak, yalan söylemek.” (Aydın) (DS V, s. 3296), **araköriye almak** “Birkaç kişi, bir kişiyi sözle sıkıştırmak, bunaltmak, kandırmak: Beni dinle, gitme seni araköriye alırlar, kurtulamazsın.” (Şanlıurfa) (DS I, s. 295), **avhıdmak** “Kandırmak.” (Adana) (DS I, s. 382), **ayak yapmak** “1. Kandırmak: Yavaş yavaş kadının ayağını yapmış.” (Niğde) (DS I, s. 405), **boyalamak** “1. Kandırmak, gözünü boyamak. (Burdur), 2. Boyamak.” (Amasya) (DS I, s. 744), **bönnemek [bönsetmek, bönsütmek]** “Kandırmak.” (Kahramanmaraş) (DS I, s. 769), **camsıtmak** “2. Kandırmak.” (Sivas) (DS II, s. 854), **çivdirmek (II)** “Kandırmak.” (Çanakkale) (DS II, s. 1248), **eğiltmek** “Kandırmak, inandırmak, kendi sözüne getirmek.” (Denizli) (DS III, s. 1678), **tokuldaşmak [tokalak etmek]**

“2. Birini kandırmak, inandırmak için konuşmak.” (Niğde) (DS V, s. 3952), **toylamak (I)** “2. Kandırmak.” (Samsun Kars, Gaziantep, Sivas) (DS V, s. 3977) şeklinde belirlenmiştir.

1.3. Kınama Fiilleri (Kınamak, Çıkışmak, Azarlamak, Ayıplamak, Kötülemek)

Türkçe Sözlük'te *kınamak* “Yapılan bir işin kötü olduğunu belirtir bir biçimde söz söylemek; takbih etmek.” (Akalin, 2019, s. 1411) olarak tanımlanmaktadır. Bilgin Aksoy'da (2021, s. 515), “Kınamak, yanlış, kötü vb. bulmak, ayıplamak” anlamındaki *qınamaq* fiili, *biliş fiillerinin* “karar vermek / değer” alt türü içerisinde değerlendirilmektedir. Hirik'te bu fiil, “Dilsel açıklama” (2018, s. 203) türündedir. Yıldız'da (2016) *kınama fiilleri*, kınamak ve ayıplamak sözcükleriyle biliş ana sınıfındaki iletişim fiillerinin alt başlığında geçmektedir. Doğan'da ise anlam alanlarına göre *kınama fiilleri*, “(I): kınamak, ayıplamak, kötülemek, lanetlemek, (II): karalamak, lekelemek, yargılamak”; anlamsal üye ve rol yapısı göre “SÖYLEYEN + MEVZU + EYLEM (kim + kimi + fiil)” (2022, s. 2456) şeklindedir.

1.3.1. Çıkışmak

Derleme Sözlüğü'nde *çıkışmak fiili*, “kızmak, öfkelenmek, azarlamak, terslemek” gibi anlam girişleri verilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nde *çıkışmak kınama fiilleri* olarak **aykınmak (I)** “Çıkışmak.” (Burdur) (DS I, s. 422), **açuvlanmak** “Kızmak, çıkışmak, öfkelenmek.” (Iğdır, Kars) (DS I, s. 61), **badallamak (II)** “Terslemek, çıkışmak, gülünç duruma sokmak.” (Konya) (DS I, s. 463), **dikelemek** “2. Azarlamak, çıkışmak.” (Hatay) (DS II, s. 1485), **güpürdeyip durmak** “Yerli yersiz herkese çıkışmak.” (Konya) (DS III, s. 2233), **kıdırım etmek** “2. Çıkışmak, korkutmak.” (Konya) (DS IV, s. 2785), **patramak (I)** “Paylamak, çıkışmak.” (Zonguldak, Sivas) (DS V, s. 3414) gibi dil unsurları vardır.

1.3.2. Azarlamak

Derleme Sözlüğü'nde *azarlamak fiili*, aynı kavram alanı içinde değerlendirilebilecek “tehdit etmek, kızmak, darılmak, hakaret etmek, bağırarak, korkutmak” gibi fiillerle sıralanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde *azarlamak kınama fiilleri*, **avkalamak (I)** “8. Azarlamak, tehdit etmek.” (Bilecik, Sinop) (DS I, s. 385), **belenlemek (II)** “Azarlamak.” (Ankara) (DS I, s. 613), **beterlemek** “Azarlamak, paylamak.” (Niğde) (DS I, s. 646), **bezemek (IV)** “Ağzının payını vermek, azarlamak.” (Kars) (DS I, s. 651), **daballamak (II)** [**dabarlamak**, **deberlemek (II)**, **debeslemek**] “Azarlamak, hakir görmek.” (Antalya) (DS II, s. 1312), **dalamah** [**dalamak (II)**] “1. Azarlamak, çatmak.” (Kars, Sivas) (DS II, s. 1337), **dalanmak (I)** [**dalanmaq**] “2. Azarlanmak, hakarete uğramak.” (Isparta, İzmir, Konya) (DS II, s. 1337), **dañnamaq** “3. Azarlamak, kızmak.” (Iğdır, Kars) (DS II, s. 1363), **dikelemek** “2. Azarlamak, çıkışmak.” (Hatay) (DS II, s. 1485), **dillemek (II)** [**dillemeg**] “4. Azarlamak, darılmak.” (Ankara) (DS II, s. 1496), **çeftunu vermek** “Şiddetle azarlamak: Onun ağzının çeftunu verdim.” (Gaziantep) (DS II, s. 1107), **höt hötlemek** “Azarlamak.” (Çorum) (DS III, s. 2439), **esirmek (I)** “4. Azarlamak.” (Bartın, Zonguldak) (DS III, s. 1783), **fallamak (I)** “2. Azarlamak, paylamak.” (Mardin) (DS III, s. 1832), **geliştirmek (III)** “2. Azarlamak, paylamak, laf çakıştırmak: Ben de ona iyi geliştirdim ha.” (Konya, Muğla) (DS III, s. 1984), **gürlemek (I)** “2. Bir kimsenin üzerine yürüyerek bağırarak, azarlamak.” (Denizli, Balıkesir, Hatay, Niğde) (DS III, s. 2236), **haylamak (I)** “8. Azarlamak: Herifin yanına gittim beni hayladı.” (Rize, Batman) (DS III, s. 2318), **hınılamak** [**hını etmek**] “1. Azarlamak.” (Konya) (DS III, s. 2365), **hotaklamak** “1. Azarlamak.” (Ordu) (DS III, s. 2418), **kısarlamak (I)** “1. Azarlamak.” (Amasya) (DS IV, s. 2841), **irdemek** [**irdelemek (I)**] “3. Azarlamak.” (Ordu) (DS IV, s. 2548), **itilemek (II)** “Azarlamak.”

(Kastamonu) (DS IV, s. 2569), **kakaşlamak** “1. Azarlamak.” (Trabzon) (DS IV, s. 2602), **kalaylamak** “Azarlamak.” (Malatya) (DS IV, s. 2610), **kayarlamak (II) [kayışmak, kayışlamak, kaytamak (II)]** “2. Korkutmak, azarlamak.” (Isparta, Kırşehir) (DS IV, s. 2698), **kıcırarak** “Azarlamak.” (Konya) (DS IV, s. 2785), **sıntarmak** “1. Karşı gelmek, azarlamak.” (Samsun, Ordu, Muğla) (DS V, s. 3615), **tisgelemek** “Azarlamak, kızmak.” (Kastamonu) (DS V, s. 3942) olarak tespit edilmiştir.

1.3.3. Ayıplamak

Derleme Sözlüğü'nde *ayıplamak* fiili, “zemmetmek, utanmak, kınamak, alay etmek” gibi fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde *ayıplamak kınama fiilleri*, **acaplamak [acéblamak, aceplemek]** “Ayıplamak, kınamak.” (Denizli, Aydın, Düzce, Bolu, Zonguldak, Tokat, Ordu, Sivas) (DS I, s. 37), **ayağa ip dakmak** “Zemmetmek, ayıplamak.” (Hatay) (DS I, s. 397), **ayın kuyun etmek** “Ayıplamak.” (Hatay) (DS I, s. 420), **ayıpsamak [ayıpsanmak, ayıpsınmak]** “Ayıplamak.” (Tokat) (DS I, s. 420), **ayıpsınmak [ayıpsinmek]** “2. Utanmak, ayıp saymak.” (Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Balıkesir, Tokat, Ordu, Sivas, Yozgat, Ankara, Niğde, Antalya, Muğla, Edirne) (DS I, s. 420), **bedlemek** “2. Ayıplamak.” (Erzurum) (DS I, s. 596), **dağanlamak** “Ayıplamak.” (Samsun) (DS II, s. 1322), **dansuklamak, dazlamak (III), dazmalamak]** “2. Ayıplamak, kınamak.” (Isparta, Tokat, Giresun, Gümüşhane, Sivas, Ankara, Muğla) (DS II, s. 1322), **huylamak (II) [horlamak]** “Alay etmek, ayıplamak.” (Kars) (DS III, s. 2446), **gınamak [gınağlamak, gınamaq]~kınamak [kınamağ]** “1. Ayıplamak.” (Afyon, Isparta, Burdur, Aydın, İzmir, Manisa, Kiütahya, Bilecik, İzmit, Amasya, Ordu, Ankara, Niğde, Antalya, Muğla) (DS III, s. 2046) olarak belirlenmiştir.

1.3.4. Kötülemek

Derleme Sözlüğü'nde *kötülemek* fiili “dedikodu yapmak, kötülemek, yermek, hırpalamak” gibi anlam girişleriyle verilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nde *kötülemek kınama fiilleri*, **avurt etmek** “1. Dedikodu yapmak birini arkasından kötülemek.” (Denizli, Çanakkale, Muğla) (DS I, s. 396), **ayaklamak** “4. Kötülemek, ayakaltına almak, kovmak.” (Konya) (DS I, s. 403), **aydeşmek [aydışmak]** “2. Kötülemek, uğraşmak.” (Uşak) (DS I, s. 411), **debizilemek [debizlemek]** “Devamlı olarak dövmek, itmek, kötülemek, hırpalamak.” (Eskişehir) (DS II, s. 1395) **debizlemek** “3. Kötülemek, aşağı görmek.” (İzmir, Bilecik, Ankara) (DS II, s. 1395), **dehletmek (II)** “Kötülemek: O kadın yok mu, bütün kızları dehleder.” (Bolu, Rize, Ardahan) (DS II, s. 1406), **dillemek (II) [dillemeg]** “1. Aleyhte bulunmak, kötülemek.” (Kütahya, Eskişehir, Bolu, Çankırı, Trabzon, Rize, Artvin, Sivas, Yozgat) (DS II, s. 1496), **garımak (I) [garamak]~karımak (I) [karımaq]** “2. Bir malı ya da insanı kötülemek.” (Amasya) (DS IV, s. 2663); (DS III, s. 1926), **gınamak [gınağlamak, gınamaq]** “2. Birini başkasına yermek, kötülemek.” (Muğla) (DS III, s. 2047), **huramak** “Kötülemek, yermek.” (Çanakkale) (DS III, s. 244), **kişiflemek (III)** Birini kötülemek, suçlamak, çekiştirmek. (Adana) (DS III, s. 2886), **karalamak (I)** “Kötülemek, kara sürmek.” (Isparta, Denizli, Aydın, Manisa, Tokat, Ordu, Artvin, Gaziantep, Sivas, Nevşehir, Niğde, Konya, Muğla) (DS IV, s. 2650), **karamak (I) [karanmak]** “1. Birisinin arkasından kötü konuşmak, kötülemek.” (Isparta, Amasya, Çorum, İstanbul, Tokat, Gaziantep, Sivas, Yozgat, Kayseri, Konya, Adana, İçel) (DS IV, s. 2651), **kesmek (I) [kesitmek]** “1. Birisini yermek, kötülemek.” (Tokat, Giresun, Amasya, Tokat, Trabzon, Gaziantep, Hatay, Sivas, Niğde, İçel) (DS IV, s. 2768), **kırık aramak [kırık bulmak]** “Birini kötülemek amacıyla kusur ve eksik aramak.” (Gaziantep) (DS IV, s. 2825), **kişiflemek (III)** “Birini kötülemek, suçlamak, çekiştirmek.” (Adana) (DS IV, s. 2886) şeklindedir.

1.4. Şikâyet Fiilleri (Şikâyet Etmek, Sızlanmak, Yakınmak)

Türkçe Sözlük'te *şikâyet etmek* "1. Birinin yaptığı yanlış bir iş veya davranışı ilgili makama veya daha üst makamdakine bildirmek., 2. Sızlanmak." (Akalm, 2019, s. 2224) şeklinde açıklanmıştır. Yıldız'da (2016) *şikâyet fiilleri*, iletişim fiillerinin alt başlıklarından biri olan sözlü temas fiilleri altında verilmektedir. Doğan'da *şikâyet fiilleri*, anlam alanlarına "Sızlanma Fiilleri (II): sızlamak, sızlanmak, homurdanmak"; anlamsal üye ve rol yapısına göre "SÖYLEYEN + EYLEM" (2022, s. 2460) şeklindedir. İletişim fiilleri kategorisinde yer alan *şikâyet fiilleri*, Ārnazarov'da (1982) olumsuz duygu katkısı olan iletişim fiilleri olarak "şikâyet" başlığında Türkmen Türkçesinde "zeyren-, nala-, nalış et-, arz et-, şikâyet et- örnekleriyle verilmiştir. Hirik'te (2018, s. 226-245), *yakınmak* "dilsel açıklama, bilişsel, duygu"; *sızlanmak* ise "dilsel açıklama" başlığındadır.

1.4.1. Şikâyet Etmek

Derleme Sözlüğü'nde *şikâyet etmek fiili gileylenmeğ [gileylenmek, gileylenmeyh]* "Şikâyet etmek." (Kerkük) (DS III, s. 2076) dil unsuruyla karşılanmıştır.

1.4.2. Sızlanmak, Yakınmak

Derleme Sözlüğü'nde *sızlanmak / yakınmak fiili* "incinmek, gücenmek, dert yanmak, nazlanmak" gibi fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde *sızlanmak / yakınmak şikâyet fiilleri acınmak* "1. Dert yanmak, sızlanmak." (Isparta, Niğde, Konya) (DS I, s. 51), **ağrınmak [ağrınıp incinmek]** "2. Bir şeyden incinerek sızlanmak, yakınmak: Ağa! Hasan'ın ücretini az vermişsin bana ağrınıverdi." (Konya) (DS I, s. 111), **bıcılanmak [bıçırılmak]** "2. Sızlanmak." (İçel) (DS I, s. 654), **gomrenmek** "Kendi kendine sızlanıp yakınmak." (İçel) (DS III, s. 2099), **meğezlenmek** "Sürekli olarak durumundan yakınmak, sızlanmak." (İçel) (DS IV, s. 3151), **şikâatlanmak** "Yakınmak, sızlanmak." (İçel) (DS V, s. 3778), **tiletmek** "Sızlanmak, yakınmak." (Konya) (DS V, s. 3933), **sıkılamak (I)** "Sızlanmak, sıkıntıdan ağlamak." (Niğde) (DS V, s. 3607), **kamsılamak** "Birinden yakınmak." (Trabzon) (DS IV, s. 2617), **kıranmak** "Nazlanmak, durumundan yakınmak." (Bayburt, Gümüşhane) (DS IV, s. 2817), **kilemek** "Yakınmak." (Isparta, Kırşehir, Kayseri) (DS IV, s. 2872) olarak belirlenmiştir.

1.5. Tartışma Fiilleri (Atışmak, Dalaşmak, Didişmek, Tartışmak / Münakaşa Etmek)

Türkçe Sözlük'te tartışmak "1. Bir konu üzerinde, birbirine ters olan görüş ve inançları çeşitli deliller ileri sürerek karşılıklı savunmak., 2. Karşılıklı ağır sözler söyleyerek çekişmek; cenkleşmek, münakaşa etmek: 3. Güreşte karşı karşıya durum alıp elle birbirini yoklayarak rakibin zayıf yanlarını aramak." (Akalin, 2019, s. 2273) şeklinde tanımlanmıştır. Bu fiiller, Yıldız'da (2016) *münakaşa fiilleri*, biliş fiilleri ana sınıfı, iletişim fiillerinin alt başlığı altında tartışma fiilleri bölümünde incelenmektedir. Doğan'da tartışma fiilleri, anlam alanlarına "Tartışma fiilleri (I): tartışmak, münakaşa etmek, çekişmek, didişmek"; anlamsal üye ve rol yapısı göre "SÖYLEYEN + SÖYLEYEN + EYLEM (kim + kimle + fiil)" (2022, s. 2457-58) şeklindedir. Ārnazarov'da (1982) olumsuz duygu katkısı olan iletişim fiilleri "tartışma" başlığında "cedel et, cedelleş-, eñekleş-, çekiş-, çekeleş-" örnekleriyle verilmektedir. Hirik'te (2018, s. 234-150-174) ise bu fiiller, tartışmak "dilsel açıklama, bilişsel"; atışmak "dilsel açıklama, bilişsel, duygu", didişmek "bilişsel, dilsel açıklama" başlığında kategorize edilmiştir.

1.5.1. Atışmak

Derleme Sözlüğü'nde atışmak fiili "kavga etmek / yapmak, dalaşmak, çekişmek, itişmek" gibi kavram alanı ortak olan fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde atışmak tartışma fiilleri **beteleşmek** "Atışmak, birbirine çirkin sözler söylemek." (Niğde) (DS I, s. 646), **bıdırdaşmak** [**bıdırdaşmak**, **bıdireşmak**, **bıdırivermek**, **bıdramak**, **bıdırdaşmak**] "Ağız kavgası yapmak, atışmak." (Isparta, Burdur, İzmir, Ankara, Tokat, Kütahya, Konya, Antalya) (DS I, s. 661), **hıntışmak** [**hırtalaşmak**] "Atışmak, dalaşmak, kavga etmek." (Kayseri) (DS III, s. 2366), **edişmek (II)** [**edeşmek**] "1. Tartışmak, söz atışmak." (Trabzon, Kayseri, Niğde, Muğla) (DS III, s. 1666), **ireleşmek** "İtişmek, hafifçe atışmak." (Tokat, Eskişehir) (DS IV, s. 2548), **kumalaşmak** "Kıskançlık nedeniyle çekişmek, atışmak." (Muğla) (DS IV, s. 2999) olarak belirlenmiştir.

1.5.2. Dalaşmak

Derleme Sözlüğü'nde dalaşmak fiili "kavga etmek / yapmak, boğuşmak, atışmak" gibi fiillerle verilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nde dalaşmak tartışma fiilleri **azavatlaşmak** "Uğraşmak, didişmek, dalaşmak." (Bolu) (DS I, s. 436), **hıntışmak** [**hırtalaşmak**] "Atışmak, dalaşmak, kavga etmek." (Kayseri) (DS III, s. 2366), **hırışmak** "3. Boğuşmak, dalaşmak, vuruşmak." (Kayseri, Konya) (DS III, s. 2370), **ıkışmak (II)** "Tartışmak, dalaşmak." (Balıkesir) (DS IV, s. 2464), **irileşmek** "Ağız kavgası yapmak, dalaşmak." (Isparta, Gümüşhane, Sivas) (DS IV, s. 2551) gibi dil unsurlarıyla karşılanmaktadır.

1.5.3. Didişmek

Derleme Sözlüğü'nde didişmek fiili "boğuşmak, dövüşmek, itişmek" gibi fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde didişmek tartışma fiilleri olarak **avkalaşmak** [**avgaşmak**] "Boğuşmak, didişmek, altalta üstüste gelmek." (Isparta, İzmir, Balıkesir, Sivas, Konya) (DS I, s. 385), **aydeşmek** [**aydışmak**] "1. Tartışmada aksi cevap vermek, inatlaşmak. 3. İtişmek, didişmek." (Uşak) (DS I, s. 411), **azavatlaşmak** "Uğraşmak, didişmek, dalaşmak." (Düzce, Bolu) (DS I, s. 436), **idelemek** "Döğüşmek, didişmek." (Kahramanmaraş) (DS IV, s. 2508), **mırıldamak** "2. Didişmek." (Amasya) (DS IV, s. 3188) gibi dil unsurları tespit edilmiştir.

1.5.4. Tartışmak / Münakaşa Etmek

Derleme Sözlüğü'nde tartışmak / münakaşa etmek fiili “kavga etmek / yapmak, söz atışmak, dalaşmak” gibi fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde tartışmak / münakaşa etmek fiilleri **adalamak (I)** “Münakaşa etmek, tartışmak.” (İçel) (DS I, s. 62), **arnaşmak (II)** “Çekişmek, tartışmak.” (Kahramanmaraş) (DS I, s. 329), **aydışmak** “2. Tartışma yapmak, dil kavgası etmek.” (Eskişehir, Zonguldak, Kastamonu) (DS I, s. 412), **bedeleşmek [bedelleşmek (I)]** “Tartışmak.” (Ordu) (DS I, s. 594), **ben sen etmek** “Tartışmak.” (Burdur) (DS I, s. 630), **corlaşmak [carlaşmak, coramak, corcor etmek, coruldaşmak]** “1. Toplanıp konuşmak, tartışmak.” (Isparta, Burdur, Kahramanmaraş, Konya, İçel) (DS II, s. 1001), **çinkışmak (I)** “Tartışmak: Dilin yetmiyor, boşuna çinkışıyorsun.” (Erzurum) (DS II, s. 1182), **dırılaşmak** “Darılmak, tartışmak.” (Aydın) (DS II, s. 1470), **hitleşmek** “Tartışmak, uğraşmak.” (Ordu, Ankara) (DS III, s. 2389), **edişmek (II) [edeşmek]** “1. Tartışmak, söz atışmak.” (Trabzon, Erzurum, Kayseri, Niğde, Muğla) (DS III, s. 1666), **erişmek (I)** “4. Tartışmak.” (Adana) (DS III, s. 1772), **eydişmek** “Ağız kavgası yapmak, tartışmak.” (Kastamonu, Amasya) (DS III, s. 1819), **eyeşmek** “2. Bir iş üzerinde tartışmak.” (Burdur, Bolu, Sivas) (DS III, s. 1820), **hatalaşmak** “Tartışmak.” (İçel) (DS III, s. 2305), **iğüşmek** “2. Tartışmak, münakaşa etmek.” (Giresun) (DS IV, s. 2510), **itişmek** “1. Tartışmak, inatlaşmak, kavga etmek.” (Isparta, Tekirdağ, Amasya, Gümüşhane, Niğde) (DS IV, s. 2570), **kavraşmak** “Tartışmak.” (Afyon, Muğla) (DS IV, s. 2692), **kırpışmak (III)** “Çevresindekilerle sürekli tartışmak: Ahmet kırpışmadan duramaz.” (Tekirdağ) (DS IV, s. 2836), **mecelleşmek** “Ağız kavgası yapmak, tartışmak.” (Bolu, Kastamonu) (DS IV, s. 3148), **mırlaşmak [mırlaşmaq]** “1. Tartışmak, ağız kavgası etmek.” (Aydın, Sivas) (DS IV, s. 3189), **ıkişmak (II)** “Tartışmak, dalaşmak.” (Giresun) (DS IV, s. 2464), **adalamak (I)** “Münakaşa etmek, tartışmak.” (İçel) (DS I, s. 62), **başına girmek** “Kendi emsali olmayan bir kimseyle münakaşa veya kavga etmek.” (Trabzon) (DS I, s. 559), **baş koşmak (II)** “Alâka göstermek, uğraşmak, münakaşa etmek iddia etmek, rekabet etmek.” (Zonguldak, Çorum, Trabzon, Van, Hatay, Tekirdağ) (DS I, s. 561), **cıngışmak** “Münakaşa etmek.” (Konya) (DS II, s. 923), **çenteleşmek (I) [çendeleşmek]** “Çekişmek, münakaşa etmek.” (Gaziantep, Sivas, Antalya, Muğla) (DS II, s. 1140) şeklindedir.

1.5.5. Çekişmek

Derleme Sözlüğü'nde çekişmek fiili “tartışmak, kavga etmek / yapmak, dövüşmek” gibi fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde çekişmek tartışma fiilleri **ataklaşmak** “Yüzük oyununda eşler aralarında ad çekişmek.” (Zonguldak) (DS I, s. 365), **arnaşmak (II)** “Çekişmek, tartışmak.” (Kahramanmaraş) (DS I, s. 329), **ataklaşmak** “Çekişmek.” (Konya) (DS I, s. 365), **ayaklaşmak** “3. Çekişmek, kavga etmek.” (Isparta, Denizli, Kütahya, Bilecik, Muğla) (DS I, s. 403), **baskına gelmek** “Çekişmek, kavga etmek için birinin evine gelmek: Ahmet dün bize baskına geldi.” (Adana) (DS I, s. 543), **dinizleşmek** “Çekişmek, kavga etmek.” (Niğde) (DS II, s. 1507), **direşmek (I) [dirgeşmek; dirişmek, dirneşmek (II)]** “4. Çekişmek.” (Balıkesir, İstanbul, Kırklareli) (DS II, s. 1514), **diyişat itmek** “Ağız kavgası yapmak, çekişmek.” (Niğde) (DS II, s. 1529), **döğneşmek** “Çekişmek, çekişerek pazarlık etmek.” (Kırşehir) (DS II, s. 1571), **edişmek (II) [edeşmek]** “1. Tartışmak, söz atışmak.” (Trabzon, Erzurum, Niğde, Kayseri, Muğla), 3. Kadınlar aralarında çekişmek.” (Çorum) (DS III, s. 1666), **helleşmek** “Başkasıyla geçinememek, çekişmek.” (Rize, Sivas, Yozgat) (DS III, s. 2336), **herikeşmek** “Çekişmek, kavga etmek.” (Gaziantep) (DS III, s. 2345), **kırkışmak** “Çekişmek, kavga etmek: Koskoca adam bir damla çocukla kırkışıyor.” (Balıkesir, Edirne) (DS IV, s. 2830), **kumalaşmak** “Kıskançlık nedeniyle çekişmek, atışmak.” (Muğla) (DS IV, s. 2999), **ideşmek** “Çekişmek, döğüşmek: Birbirinizle ideşmeyin döverim.” (Bayburt, Kars) (DS IV, s. 2508) olarak tespit edilmiştir.

1.6. Övünme / Kendini Beğenme Fiilleri (Övünmek, Böbürlenmek)

Türkçe Sözlük'te *övmek* "Birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek, sena etmek; methetmek, yermek karşıtı." (Akalm, 2019, s. 1863) şeklinde tanımlanmıştır. Yıldız'da (2016) övünme / kendini beğenme fiilleri, biliş fiilleri ana sınıfı, iletişim fiillerinin alt başlığı altında incelenmektedir. Ārnazarov'da (1982), olumsuz duygu katkısı olan iletişim fiilleri "övünme" başlığında "övün-, mağtan-, güple-, pañla-, men-menlik et-, men-menlik sat-" fiilleriyle sıralanmaktadır. Hirik'te (2018, s. 216-162) övünmek ve böbürlenmek fiilleri "dilsel açıklama" ve "bilişsel" başlıklarında yer alır.

1.6.1. Övünmek / Kendini Beğenmek

Derleme Sözlüğü'nde *övünmek / kendini beğenmek* fiilini karşılayan adlandırmaların anlamları "böbürlenmek, kıvanmak, gururlanmak" gibi fiillerle verilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nde *övünmek fiilleri* olarak **eşbehlenmek** "Övünmek, böbürlenmek." (Afyon, Aydın, Malatya) (DS III, s. 1788), **gıcıt vermek** "2. Övünmek, gururlanmak." (Amasya) (DS III, s. 2030), **gıvanmak** ~ **kıvanmak (I)** [**kınıkmak (III)**, **kıvlanmak**, **kuvanmak**] "2. Övünmek. "(Bursa, Ankara, Niğde) (DS IV, s. 2850); "3. Övünmek." (Tokat, Ankara, Niğde) (DS III, s. 2063), **gumarazlanmak** "Kıvanmak, övünmek." (Kastamonu) (DS III, s. 2194), **kofalmak (I)** [**kofurlanmak**, **kohalmak**, **kosalmak**, **kovalmak (I)**, **kuvalmak**] "Gururlanmak, övünmek." (Tokat, Kırıkkale, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Adana) (DS IV, s. 2900), **konalmak** "Övünmek, böbürlenmek, kurulmak." (Kastamonu) (DS IV, s. 2917), **kovunmak** "Övünmek." (Mardin) (DS IV, s. 2941), **kubuduk atmak** "Yalan söylemek, övünmek." (Isparta, Konya, Adana) (DS IV, s. 2989), **medden atmak** "Gururlanmak, övünmek." (Burdur) (DS IV, s. 3149), **kafatmak** "Övünmek." (Gümüşhane) (DS IV, s. 2593), **kasalmak** [**kasarlanmak (I)**, **kazalmak**] "Gururlanmak, büyüklenmek, övünmek." (Afyon, Isparta, Denizli, Urfa, Sivas, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, İçel, Muğla) (DS IV, s. 2674), **kavalmak** "Övünmek." (Sivas) (DS IV, s. 2687), **kertilme (IV)** [**kertirmek**] "Övünmek, gururlanmak." (Rize, Sivas, Konya) (DS IV, s. 2759), **kertmek (II)** "2. Kendini beğenmek, övünmek." (Maraş, İçel) (DS IV, s. 2760) gibi dil unsurları tespit edilmiştir.

1.6.2. Böbürlenmek

Derleme Sözlüğü'nde *böbürlenmek* fiili "büyüklenmek, gururlanmak, kabarmak, kendini beğenmek" gibi fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde *böbürlenmek övünme fiilleri* olarak **artdırmak** "1. Böbürlenmek, kurulmak." (Burdur) (DS I, s. 334), **avurt etmek** "3. Böbürlenmek, gururlanmak." (Sinop, Amasya) (DS I, s. 396), **ağalık taslamak** "Böbürlenmek." (Rize) (DS I, s. 81), **ağdalanmak** "Böbürlenmek, kendini naza çekmek, ağır satmak." (Denizli, Kahramanmaraş) (DS I, s. 97), **bebirlenmek (II)** [**bebürlenmek (II)**] "Böbürlenmek, gururlanmak." (Aydın, Rize, Konya) (DS I, s. 591), **dartılmak (I)** [**dartılmaq**, **dartınmak (I)**] "Kendini ağır satmak, büyüklenmek, böbürlenmek." (Amasya) (DS II, s. 1373), **dayılanmak** [**daylanmak**] "1. Büyüdenmek, böbürlenmek." (Ankara) (DS II, s. 1388), **eşbehlenmek** "Övünmek, böbürlenmek." (Afyon, Aydın, Malatya) (DS III, s. 1788), **gegelenmek** "Böbürlenmek, kabarmak." (Kütahya) (DS III, s. 1970), **godoşlanmak** [**godazlanmak**, **gosalmak**, **gosgalanmak**] "Gururlanmak, böbürlenmek." (İçel) (DS III, s. 2092), **gubarmak** [**gubarmaq**, **gubarmaq**, **guburlanmak**]~ **kubarmak** [**kobarlanmak**, **kufalmak**, **kukarlanmak (I)**] "1. Gururlanmak, böbürlenmek." (Afyon, Isparta, Manisa, Tokat, Amasya, Tokat, Ordu, Sivas, Kayseri, Niğde, İçel, Antalya, Muğla) (DS IV, s. 2988); (DS III, s. 2092), **gurulmaq**

“Kibirlemek, böbürlenmek.” (Malatya) (DS III, s. 2201), **kokalmak** “Böbürlenmek.” (Niğde) (DS IV, s. 2905), **konalmak** “Övünmek, böbürlenmek, kurulmak.” (Kastamonu) (DS IV, s. 2917), **koskoslanmak** “Böbürlenmek, kibirlemek.” (Amasya, Sivas, Niğde, Adana) (DS IV, s. 2931) dil unsurları belirlenmiştir.

1.7. Gıybet Fiilleri (Gıybet Yapmak, Dedikodu Yapmak)

Türkçe Sözlük'te *dedikodu etmek (veya yapmak)* “Birini çekiştirmek.” (Akalın, 2019, s. 604) şeklinde tanımlanmıştır. Yıldız'da (2016) *gıybet fiilleri*, biliş fiilleri ana sınıfı, iletişim fiillerinin alt başlığında *kandırma* tematik fiilleri bölümünde incelenmektedir. Ārnazarov'da (1982) ise olumsuz duygu katkısı olan iletişim fiillerinin “gıybet” başlığında yer aldığı görülür.

1.7.1. Dedikodu / Gıybet Yapmak

Derleme Sözlüğü'nde *dedikodu / gıybet yapmak* fiili, “kötülemek, kışkırtmak, çekiştirmek” gibi fiillerle açıklanmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde *gıybet yapmak fiilleri* olarak **avurt etmek** “1. Dedikodu yapmak birini arkasından kötülemek.” (Denizli, Çanakkale, Muğla) (DS I, s. 396), **bacak çekiştirmek [bacak sürümek, bacaktan yapışmak]** “1. Dedikodu yapmak, birinin arkasından sözünü etmek.” (Tokat, Ordu, Giresun, Konya) (DS I, s. 456), **baş tapmak** “Bir kimsenin aleyhinde konuşmak, dedikodusunu yapmak.” (Denizli) (DS I, s. 566), **davuşlamak** “Dedikodu etmek, arkadan laf etmek.” (Konya) (DS II, s. 1383), **dırleşmek** “2. Dedikodu yapmak.” (Denizli, Kayseri), (DS II, s. 1471), **dillenmek (I) [dillenmeğ]** “2. Dile düşmek, dedikodusu yapılmak.” (Isparta, Niğde, Sivas, Edirne) (DS II, s. 1496), **dümbüdüdük olmak [dümbüdüdük olmak, dümbüdüdük olmak]** “Bir kimseye ait sır herkes tarafından duyularak dedikodusu yapılmak.” (Çanakkale) (DS II, s. 1629), **çalınmak (VI)** “Dedikodu yayılmak.” (Bolu) (DS II, s. 1056), **çañ çañgara etmek** “Dedikodu yaymak.” (Bolu) (DS II, s. 1067), **çannamak** “Dedikodu yaymak.” (Kahramanmaraş) (DS II, s. 1071), **gıyvat gırmak** “Dedikodu yapmak: Gıyvat gıranın yeri cehennemdir.” (Kars) (DS III, s. 2069), **goğu etmek** “Dedikodu etmek, söz götürüp getirmek.” (Ankara) (DS III, s. 2095), **guldurdamak** “Birisinin arkasından konuşmak, dedikodu etmek.” (Bolu) (DS III, s. 2191), **gümülemek (I)** “2. Dedikodu yapmak, birinin arkasından konuşmak.” (Burdur) (DS III, s. 2223), **hamazlamak (I) [hammazlamak]** “Söz getirip götürmek, dedikodu etmek.” (Isparta, Sivas) (DS III, s. 2265), **geleci etmek** “Konuşmak, dedikodu yapmak.” (Kastamonu, Erzincan, Kayseri) (DS III, s. 1973), **laklak çalmak [laklakı çalmak]** “Dedikodu etmek.” (Denizli) (DS IV, s. 3061), **irdelemeyh** “2. Dedikodu yapmak: Bu işi beğenmezsen beğenme daha ne irdeliyersen.” (Bayburt, Kars) (DS IV, s. 2548), **kakışmag** “1. Dedikodu etmek: İki gelin durmadan kakışıyor.” (Burdur) (DS IV, s. 2604), **kamınazlamak** “Dedikodu yapmak.” (Afyon) (DS IV, s. 2616), **kavşaqmak** “Dedikodu etmek, söz götürmek.” (Denizli) (DS IV, s. 3061), **kıçık vermek, kıldıklamak (II)** “1. Dedikodu yapıp iki kişiyi birbirine düşürmek, kışkırtmak.” (Konya, Mersin, İçel, Muğla) (DS IV, s. 2784), **koğlamak [koğ çekmek, koğlaşmak, koğuculuk yapmak, koğulamak, koğ virmek, kov etmek, kov geçmek, kov kovlamak, kovlamak, kovlaşmak, kov sokmak, kov vermek]** “Arkadan çekiştirmek, dedikodu etmek.” (Denizli, Çorum, Amasya, Gümüşhane, Sivas, Ankara, Niğde, Adana, Kıbrıs) (DS IV, s. 2903) gibi dil unsurları tespit edilmiştir.

2. Sonuç

Bu çalışmada *Derleme Sözlüğü*, olumsuz duygu bildiren iletişim fiilleri açısından incelenmiştir. Kaynak eserde çeşitli fonetik varyantlaşmalara bağlı olarak 264 olumsuz duygu bildiren iletişim fiili tespit edilmiş ancak araştırmada, fonetik varyantlaşmaya uğrayan fiiller ayrı

bir birim olarak değerlendirilmemiştir. Doküman olarak *Derleme Sözlüğü*'nde, olumsuz duygu bildiren fiiller tespit edilmiş, kavram alanlarına göre gruplandırılmış ve üst terim olarak belirlenen fiillerin ölçünlü dildeki anlamları verilmiştir. Çalışmada olumsuz duygu bildiren iletişim fiilleri, *hakaret fiilleri* (sövmek / küfretmek, beddua etmek, lanet okumak), *kandırma fiilleri* (yalan konuşmak / söylemek, kandırmak, aldatmak, yanıltmak), *kınama fiilleri* (kınamak, çıkışmak, azarlamak, iğnelemek, eleştirmek), *şikâyet fiilleri* (şikâyet etmek, sızlanmak, yakınmak), *tartışma fiilleri* (atışmak, dalaşmak, didişmek, tartışmak / münakaşa etmek), *övünme / kendini beğenme fiilleri* (övünme / kendini beğenme, iftihar etmek, böbürlenmek), *gıybet fiilleri* (gıybet yapmak, dedikodu yapmak) olmak üzere yedi temel başlıkta ve alt başlıklar belirlenerek değerlendirilmiştir.

Çalışmada ortaya çıkan verilerin sınıflandırılmasında Yıldız (2016) ve Ärnazarov'un (1982) tasnifleri temel alınarak veriler bu doğrultuda yeni gruplandırmalarla incelenmiştir. Olumsuz duygu bildiren iletişim fiillerinin belirlenmesinde ağızlar temel alındığı için fiillerin kaynak eserde geçen anlamı dikkate alınarak bir sınıflandırma yapılmıştır. Fiillerden bazıları birden fazla olumsuz duygu bildiren fiilin anlamını içermektedir. Bu durumda olan fiiller, iki başlık altında değerlendirilmiştir. Çalışmada olumsuz duygu bildiren 264 iletişim fiilinin 18'i hakaret, 63'ü kandırma, 62'si kınama, 12'si şikâyet, 57'si tartışma, 29'u övünme / kendini beğenme, 23'ü gıybet fiilleri olarak tespit edilmiştir. Bu sayısal verilerden hareketle ağızlarda *kandırma*, *kınama* ve *tartışma* bildiren fiillerin sayısı dikkat çekmektedir. Bu fiillerden özellikle *kandırmak* (63) fiilinin sayısı oldukça fazladır. Bu veriler, Türk toplumunun sosyal ilişkilerinde kurdukları iletişimin nasıl olduğu hakkında ipuçları vermektedir. *Kandırma fiilleri* içerisinde sıralanan *yalan konuşmak / söylemek*, *kandırmak*, *aldatmak*, *yanıltmak* gibi fiiller, temelde insanların hoşlanmadığı ve sosyal ilişkilerde güven sarsıcı olarak görülen davranışlardır. Ancak insanların olumsuz bir çağrışımı, duygu değeri ve işlevi olan bu eylemleri kullanmaktan kaçınmadıkları söylenebilir.

Sonuç olarak *Derleme Sözlüğü*'nde tespit edilen olumsuz iletişim fiillerinin, bireyler arasında iletişimi sağlama, düzenleme, devam ettirme ve insanların olumlu-olumsuz duygu ve düşüncelerini aktarma gibi işlevleri yerine getirdiği görülmektedir. *Derleme Sözlüğü*'nde bu fiillerin farklı semantik ilişkiler ve biçim özellikleriyle varlık göstermesi Türkçenin türetme ve kavramlaştırma gücünü ortaya koymaktadır. Bu çeşitliliğin ortaya çıkmasında coğrafi ve kültürel farklılıkların da belirleyici olduğu söylenebilir. Çalışmada, iletişimin sağlanmasında kullanılan olumsuz fiillerin derecelendirmeleri, beden diline yansımaları, deyimleşmiş biçimleri ve kaba ifadeler gibi farklı kullanım durumları tespit edilmiştir. Böylelikle ağızlarda olumsuz duygu bildiren iletişim fiilleri geniş ölçüde ortaya konulmuştur.

Beyanlar

Telif Hakkı Beyanı: CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destekleyen Kuruluşlar: Çalışmada destekleyen kuruluş bulunmamaktadır.

Etik Onay ve Katılımcı Onayı: Çalışma etik onay ve katılımcı onayı gerektirmemektedir.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal programıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Veri ve Materyallerin Kullanılabilirliği: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler, makale ve kaynakça içinde yer almaktadır.

YZ Araçlarının Kullanımı: Yazar, bu makalenin oluşturulmasında Yapay Zekâ (YZ) araçlarını kullanmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

- Akalın, Ş. H. (Haz.) (2019). *Türkçe sözlük*. TDK.
- Alyılmaz, C. (2010). Türkçe öğretiminin sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.1629>
- Ärnazarov, S. (1982). *Türkmen dilinin sözleyiş işlikleri*. Aşgabat.
- Ärnazarov, S. (2004). Türkmen ve Türkiye Türkçesinin ortak fiillerinin anlam bakımından genel bir mukayesesi. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri* kitabı içinde. (s. 193-220). TDK.
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. & Finegan, E. (1999). *Longman student grammar of spoken and written English*. Longman. <https://www.scribd.com/doc/188394210/Longman-Grammar-of-Spoken-and-Written-English>
- Bilgin Aksoy, G. (2021). *Azerbaycan Türkçesinde mental fiiller*. (Tez No. 687954) [Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Croft, W. (1993). Semantics and the lexicon. In J. Pustejovsky (Ed.). *Case marking and the semantics of mental verbs* (pp. 55-72). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-011-1972-6_5
- Çelik, T. (2021). *Risale-i Kudsiyye'de mental fiiller ve dizin*. (Tez No. 700410) [Doktora tezi, Kastamonu Üniversitesi - Kastamonu]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Doğan, N. (2022). Türkçede iletişim fiilleri: Fiillerin sınıflandırılmasında hibrit yaklaşım. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2441-2466. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1184961>
- Doğru, F. (2021). Risâletü'n-Nushiyye'de iletişim fiilleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı), 138-154. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.987637>
- Erdem, M. (2007). Oğuz Grubu Türk lehçelerinde iletişim fiilleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 94-103. http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/IV-2_Haziran/22_MTAD_4-2_MErdem_94-103.pdf
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde mental fiiller*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Karahancı, İ. (2022). Sevgili Arsız Ölüm'de iletişim eylemleri. H. Aydın & İ. Karahancı (Ed.) *Prof. Dr. Kerime Üstünova armağanı* içinde (s. 569-595) Efe Akademi.
- Levin, B. (1993). *English verb classes and alternations: A preliminary investigation*. University of Chicago.
- Mangır, M. (2022). Atabetü'l Hakayık'ta iletişim fiilleri. E. Hirik, N. Çelik, & S. Hirik (Ed.) *Türk diline artzamanlı ve eşzamanlı bakışlar* içinde (s. 331-358). Paradigma Akademi.
- Mangır, M. (2023). *Türkiye Türkçesinde iletişim fiilleri*. Palet.
- Özeren, M., & Alan, İ. (2018). Kırgız Türkçesinde mental fiiller. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 61, 203-224. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3778>

- Sandalyeci, S. (2021). Ali Şir Nevâyî'nin zihin dünyasına bir bakış: Muhakemetü'l-Lugateyn'de mental fiiller. A. İ. Öbek, L. Doğan, S. Öztürk, & B. Acar (Ed.) *Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı armağanı* içinde (s. 275-290). Paradigma Akademi.
- Seçkin, K. (2019). *Eski Türkçede mental fiiller*. (Tez No. 540589) [Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - Trabzon]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Soydan, S., & Saz, M. (2019). Lisânü't Tayr'da iletişim fiilleri. *Turkish Studies-Language and Literature*, 14(2), 855-878. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22503>
- Şahin, S. (2012a). *Türkmen Türkçesinde mental fiiller*. (Tez No. 331204) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi - Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, S. (2012b). Mental fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde mental fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), 45-62. <https://doi.org/10.7884/teke.96>
- TDK. (2009). *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü*. (6 Cilt). TDK.
- Viberg, Å. (2017). Finding a model for contrastive lexical semantics: A look at verbal communication verbs. *Linguistics Beyond and Within*, 3(1), 195-215. <https://doi.org/10.31743/lingbaw.5659>
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik harfli metinlerde mental fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51. https://mtad.humanity.ankara.edu.tr/II-1_Mart2005/oz2-12005/2-1oz_4oyaylagul.html
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada mental fiiller*. (Tez No. 462283) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi - Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldız, Ş. (2022). Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde kandırmak kavramı ile ilgili söz varlığı. *İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2(2), 53-62. https://www.academia.edu/120974120/Kokturkce_ve_Eski_Uygur_Turkcesinde_Kand%C4%B1rmak_Kavram%C4%B1_ile_Ilgili_Soz_Varl%C4%B1g%C4%B1
- Yıldız, Ş. (2024). Behcetü'l Hadaik'te iletişim fiilleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(38), 512-534. <https://doi.org/10.33692/avrsyad.1369919>

Extended Abstract

Verbs, one of the fundamental lexical units of language, establish complex relationships in terms of form, meaning, and syntax. With these characteristics, verbs have been classified in various ways in linguistic studies. These classifications have been established according to conceptual fields, from a formal and thematic perspective.

Verbs that express the relationship and process between language and the human mind are referred to as mental verbs. The emergence of mental verbs is explained as follows: The concept of mental verbs emerged in classifications based on the criterion of the nature of the verb and its real-life counterpart. In this context, it can be understood that mental verbs are used to describe events that occur in the human mind.

Communication verbs, which are generally classified as mental verbs, are examined in the literature under different names and types. In Turkish, communication verbs are generally classified and studied within mental verbs. In Yıldız, communication verbs are categorised as "verbal contact, vocalisation, discussion, praise verbs, explanation-confession verbs, advice verbs, request verbs, deception verbs, singing verbs, command verbs, oath verbs, reproach verbs, insult verbs, celebration verbs, acceptance verbs, mockery verbs, flattery verbs" (2016) and are examined under sub-groups.

In this study, verbs indicating negative communication were identified in the *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (2009). Data related to the subject was obtained by reviewing the relevant work. As there were limited examples to help reveal the context in the classification of the identified communication verbs, the meanings of the verbs in the dictionary were taken into account. To enable the presentation of data that would reveal the dialectological differences of the verbs, the cities where the verbs are used were also included. In the classification of the obtained data, Ārnazarov (1982) and Yıldız (2016) were taken as a basis, and the data were examined with new groupings in this direction. According to Ārnazarov (1982), communication verbs with negative emotional connotations are listed under the headings of bad words / curses, lies, scolding, complaints, deception, anger, fighting, arguing, boasting, backbiting, and slander. In Yıldız (2016), communication verbs are presented thematically under the headings of complaint, argument, praise, deception, condemnation, insult, and curse. Accordingly, in the Compilation Dictionary, verbs expressing negative emotions are classified as insult verbs, deception verbs, condemnation verbs, complaint verbs, argument verbs, and praise verbs.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, which served as the source for the study, was examined using document analysis methods. In this examination, verbs expressing negative emotions were grouped according to their conceptual fields, and the meanings of the verbs identified as superordinate terms in standard language were provided. Information was also provided about the usage, characteristics, and semantic relationships of the verbs within the corpus.

In this study, the *Derleme Sözlüğü* has been examined in terms of communication verbs expressing negative emotions. In the source work, 264 communication verbs expressing negative emotions were identified based on various phonetic variations; however, in the research, verbs subject to phonetic variation were not evaluated as separate units. In the *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, which was designated as the document, verbs expressing negative emotions were identified, grouped according to their conceptual fields, and the meanings of the verbs determined as superordinate terms in standard language were provided. In the study, communication verbs expressing negative emotions were categorised as insult verbs (to curse, to curse someone, to swear), deception verbs (to lie, to deceive, to cheat, to mislead), condemnation verbs (to condemn, to scold, to reprimand, to criticise), complaint verbs (to complain, to whine, to grumble), argument verbs (to quarrel, to bicker, to squabble), praise verbs (to boast, to take pride, to brag), and backbiting verbs (to backbite, to gossip).

Since the identification of these communication verbs expressing negative emotions is based on colloquial usage, a classification has been made taking into account the meaning of the verbs as they appear in the source text. Some verbs encompass the meaning of more than one negative emotion. In such cases, the verbs have been evaluated under both headings. In the study, 18 of the 264 communication verbs expressing negative emotions were identified as insults, 63 as deception, 62 as condemnation, 12 as complaints, 57 as arguments, 29 as boast / arrogance, and 23 as backbiting. Based on these numerical data, the number of verbs conveying negative emotions such as deception, condemnation, and argument stands out. Among these verbs, the number of the verb to deceive (63) is particularly high. These data provide clues about the nature of communication established in Turkish society's social relationships. Deceptive

verbs, such as lying, deceiving, cheating, and misleading, are fundamentally behaviours that people dislike and are seen as undermining trust in social relationships. However, it can be said that people do not shy away from using these actions, which have negative connotations, emotional value, and function.

In conclusion, it is observed that the negative communication verbs identified in the *Derleme Sözlüğü* fulfil functions such as establishing, regulating and maintaining communication between individuals and conveying people's positive and negative feelings and thoughts. The presence of these verbs in the *Derleme Sözlüğü* with different semantic relationships and morphological features demonstrates the power of Turkish to derive and conceptualise. It can be said that geographical and cultural differences are also decisive in the emergence of this diversity. Different usage situations have also been identified, such as the gradations of negative verbs used in communication in dialects, their reflections in body language, their idiomatic forms, and their coarse expressions.